

SKUPNO BIVANJE OTROK IN VZGOJITELJEV NA RAKITNI¹

Cilji terapevtske (»T«) kolonije

»T« kolonije nismo doživljali kot »terapevtsko« dejavnost, ampak prej kot »tovariški« način vzajemnega življenja otrok in odraslih, strokovnjakov in prostovoljnih sodelavcev. Tudi naziv »eksperiment« drži le v toliko, da smo skušali čimbolj natančno spremljati, meriti in beležiti vrsto spremenljivk, vendar smo izid, to je pozitivne učinke, že vnaprej jasno in z gotovostjo predvidevali. Zlasti v letih po osvoboditvi je bilo v SR Sloveniji v okviru raznih ustanov izvedenih že več sorodnih poskusov in vse to nam je pomagalo pri načrtovanju in izvedbi.

Raziskovalni del našega poskusa lahko označimo kot akcijsko raziskavo, katere osnovni cilj niso nova odkritja in teoretična spoznanja, ampak je bil naš cilj predvsem izoblikovati uporaben model za prenašanje določene splošne teorije v povsem konkretno družbeno prakso. S svojim poskusom smo zlasti želeli odkriti model za uvajanje oblik dela, pri katerih so nosilci terapevtskega procesa nestrokovnjaki. Ti kot prostovoljni sodelavci delujejo v tesni povezavi s strokovnjaki za duševno zdravje in razne oblike skupinske terapije. Prav tako smo želeli začeti uvajati nove oblike dela, kot so skupinsko delo, vaje za sproščanje, za pridobivanje boljšega telesnega občutka in osebne gotovosti, situacijske drame, kolonijske skupnosti in druge.

Specifične terapevtske cilje je težje opredeliti, zato moramo najprej prikazati svoje pojmovanje motenj in njihovega nastanka.

1 Ta prispevek je izšel pod naslovom »Terapevtska kolonija na Rakitni – strokovni oris« v *Naših razgledih* 5. 12. 1975.

V novejšem času stopa v središče pozornosti raziskovalcev in terapevtov interakcija posameznika z okoljem. Vse bolj spoznavamo, da je osebnostna (psihosocialna ali psihosomatska) motenost le člen v ponesrečenem socialnem procesu, v katerem vedenje otroka in odraslih izgubi smotrno vzajemnost. V vseh primerih motenosti lahko v »opisih težav« odkrijemo, da se je motnja izoblikovala iz prvotno smotrnih, se pravi normalnih, vendar čustveno hudo zasičenih reakcij otroka. Te reakcije so postale nesmotrne, nesorazmerne, odvečne in moteče zaradi tega, ker je prišlo namesto do normalnega razvojnega procesa do razkroja najpomembnejših socialnih odnosov med otrokom in starši ter drugimi odraslimi, ki so zanj pomembni. Ta razkroj lahko prizadene vse odnose v družini, lahko pa se v različnih odnosih kaže zelo različno. Otrok v takem položaju izgubi lastno orientacijo. Ali bo doživel zadovoljitev svojih potreb ali ne, največkrat ni odvisno od njega in od njegovih zavestnih prizadevanj, ampak od dejavnikov, ki jih on ne more doumeti. Zato se v stiski sprožijo nekateri mehanizmi, s katerimi se otrok uči izsiliti od staršev in okolja vsaj pozornost, če že drugega ne. Starši imajo možnost za umik iz družine (delo, prijateljski krog itd.), otrok pa v družini ostane osamljen ali dobi celo vlogo »grešnega kozla«. Iz družine se lahko umakne šele mnogo kasneje, ko je njegova osebnost že oškodovana (izkrivljen razvoj osnovnih motivov; izkrivljena podoba o sebi; osnovno nezaupanje, da se da v družini in v širši družbi obnašati tako, da si pridobiš ljubezen in priznanje).

Naši otroci so večinoma zamudili nekaj let socializacije. Namesto socialnega učenja v pozitivnem smislu so se večkrat učili bega ali uporabe sile in raznih oblik izsiljevanja. Ostali so prikrajšani za mnoge izkušnje, ki jih lahko da le celovit socializacijski proces, ki mora postopoma vključevati vse pomembne dejavnike, od družine prek soseske do raznih družbenih dejavnikov. Mi smo otroke postavili v medčloveški položaj, kjer se je postopoma oblikovala skupina, v kateri je vzgojitelj s svojim delovanjem dajal trdnost in pospeševal zblíževanje in vzajemnost otrok.

Naše socializacijske in terapevtske cilje bi lahko na kratko povzeli takole:

- dati otrokom prijazne, a ne razvajajoče okolje, kjer se bodo dobro počutili;
- v skupinskem razvojnem procesu razvijanje skupin s pozitivnimi družbenimi vrednotami in z enakopravnimi medsebojnimi odnosi ter povezane v kolonijski skupnosti;

- otrokom pomagati, da bi si pridobili nove izkušnje in se učili pozitivnega dojemanja samega sebe, izražanja lastnih občutij in potreb, pozitivnih načinov sproščanja z vrstniki in odraslimi, sprejemanja mnenja drugih, ker vse to omogoča dejavno sodelovanje v skupini;
- predvidevali smo, da bo takšna izkušnja pripomogla k ugašanju simptomatike in da bo več spontanosti, iniciativnosti in ustvarjalnosti.

Socializacijski in terapevtski cilji ne zajemajo le otrok, ampak v določeni meri vse udeležence. Tudi vzgojitelji in drugi člani delovne skupine so ob reflektiranju dogajanj pridobivali dragocene osebne izkušnje. Pričakovali smo razvoj zlasti pri spreminjanju stališč do vzgojnega ravnanja, razvijala pa se je tudi zavest, da je vzgojno ravnanje posameznika v najožji odvisnosti od delovanja samoupravnih dogajanj v okviru celotne kolonije. Pričakovali smo, da se bodo v stališčih vzgojiteljev in članov delovne skupine posebno močno odražale tiste vrednote samoupravne socialistične družbe, ki so pogojevale delo in samoupravljanje v koloniji.

Delovna metoda

Bistvo bi lahko izrazili na kratko kot pospeševanje razvojnega procesa skupin in kolonijske skupnosti. Vse naše delovanje je bilo namenjeno temu smotru in vsi terapevtski uspehi so bili le izpeljanka teh smotrov. Za doseganje tega osrednjega cilja smo konvergentno uporabljali vrsto tehnik, ki so bile usmerjene proti temu cilju. Naj jih na kratko opišemo!

1. Skupinsko delo: otroke smo predhodno porazdelili v male skupine s 4–6 člani. Skupine so bile homogene po spolu; starostne razlike v okviru ene skupine so bile največ dve leti; izrazito nemirne otroke smo skušali enakomerno porazdeliti v vse skupine; izogibali smo se temu, da bi brate, sošolce ali tesne prijatelje vključili v isto skupino. Tako smo želeli uravnotežen razvoj, vzgojitelj je imel možnost, da izoblikuje osebni in svojski odnos z vsakim otrokom; ti pa naj bi našli v vzgojitelju gotovost, pa tudi trajno prisotnost odraslega v njihovem življenjskem polju.

Tako pri otrocih kot pri vzgojiteljih smo v odnosu do skupin ves čas opažali izrazito razdvojenost. Opažali smo zelo različne oblike doživljanja odpora in načine izmikavanja skupini. Pogosto so se otroci bolje počutili v celotni množici kot v skupini. Ob okvirih tako zasnovanih formalnih skupin so se postopoma oblikovale prijateljske skupine, s tem pa se je večala povezanost in odpirale so se možnosti za skupinsko delo.

2. Kolonijska skupnost: sestavljali so jo vsi kolonisti in vsi člani strokovne delovne skupine. Sestajali smo se vsak torek in petek od dveh do petih. Sprva je bila to »najlažja« in navidežno najučinkovitejša tehnika, ker so se otroci vedli podobno kot v razredu, oni so se čutili močne in varne v množici; mi pa smo čutili, da imamo vajeti v rokah. Prav v takem doživljanju so se najlepše odrazile naše skrite težnje po udobju, ki ga nudi avtoritativno vodena situacija. Bili smo celo pripravljeni zamižati pred dejstvom, da velika večina otrok še ni prišla do besede in da je samoiniciativnost (v prvih dveh tednih) zelo majhna. Inertnost »množice« kolonijske skupnosti smo v začetku doživljali kot nekakšno usodno danost, ki je splošen družbeni pojav in kjer ni možno ničesar spremeniti. Ko smo začeli na skupnosti obravnavati medsebojne odnose (ki so vsebovali mnogo prikritih in odkritih konfliktov), ko smo poskušali obravnavati vsa vprašanja čim bolj odprto in neposredno, pa se je vedenje v skupnosti spremenilo, povečal se je odpor, da smo morali posameznike včasih dobesedno nositi na sestanek.

Vendar je že v tretjem tednu nastopil preobrat, ki se je najbolj jasno pokazal prav na teh sestankih. Splošno godrnjanje nad hrano in nezadovoljstvo, ker ni televizije, se je postopoma prelilo v bolj konkretne in izoblikovane kritike resničnih pomanjkljivosti in spodrseljajev. Ta kritika nam ni bila več nadležna, ampak koristno vodilo za delo. Najbolj dramatičen dogodek je bil, ko so trije otroci odšli po »kolonijske zakone«, če bi s tem pomagali pri razčiščevanju nesporazuma. Aktivnost vseh članov kolonijske skupnosti je v drugem delu kolonije stalno rastla. Otroci so bili tudi sicer prostovoljno prisotni na vseh naših sestankih in prav presenetljivo je, kako so sicer nemirni otroci ure in ure mirno sledili pogovorom.

Zanimivo je, da so udeleženci ob koncu vsake skupnosti – razen enkrat – izrazili, da so ugodno doživljali sestanek. Nekateri

strokovnjaki in družbeni delavci, ki so nas obiskali (ob koncu kolonije), so bili presenečeni nad spontanostjo in konstruktivnostjo prispevkov in so ocenili, podobno kot mi, da se v tem kaže samoupravno bistvo in osrednji smoter naše kolonije.

3. Smotrno oblikovanje programa: v skladu s potrebami kolonistov in terapevtskimi cilji. Program so tvorile neverbalne vaje, ritmične vaje, interesne dejavnosti, športna tekmovanja, tematski pogovori v skupinah, izleti, situacijske drame, družbene prireditve. Tako otroci kot vzgojitelji smo v začetku radi imeli razne programskih aktivnosti, saj je bilo na ta način najlažje zapolniti praznino v času in v medsebojnih odnosih. Izstopala je zlasti peščica športnikov, ki so z nogometnimi tekmami razgibali vso kolonijo, a ob porazih so bile tako hude krize, da smo tekmovanja začeli opuščati.

Pripravljenost za sodelovanje v programskih aktivnostih je začela kmalu ugašati. Bolj ko so se posamezniki udomačili v novem okolju in s tem začutili večjo varnost, bolj naravnost so izražali odklonilna stališča in se upirali vsakemu programu. Pretila je nevarnost, da bo glavna naloga vzgojiteljev »priganjanje« otrok. Odpor so otroci pogosto zakrili z lenobo. Kmalu smo spregledali, da spontanosti in iniciativnosti ne moremo doseči s silo. Ko smo se s programskimi dejavnostmi poskušali približati otrokom, smo odkrili, da so interesi otrok z ozirom na naša pričakovanja zelo nedoločni, površni in da nosijo močan pečat potrošniške miselnosti. V zaključnem obdobju kolonije se je pokazalo, da je tudi nezainteresiranost morda navidezna, saj so se bili otroci zmožni pogovarjati o raznih problemih, delali so predmete iz usnja, tkali trakove, izdelovali loke, tomahavke itd.

Imeli smo dobesedno tak vtis, kot da je vse dejavne pobude prekrivala potrošniška naravnost, katere osnovna postavka je gledati, uživati, ne pa delati. Kadar se je kakšna dejavnost vendarle pojavila, jo je dušila težnja po tekmovanju, malomeščanske fantazije o zvezdništvu ipd., in šele, ko je ta skorja začela pokati, smo lahko odkrili prave interese. Slej ko prej so bili izredno občutljivi za vsako pobudo »od zgoraj«, to so takoj doživeli kot siljenje in se uprli.

Najbolj privlačne in verjetno tudi terapevtsko najbolj koristne točke programa so bile proti koncu kolonije situacijske drame,

kjer so izmenoma nastopali otroci in člani tima ter drug drugemu predstavili svoje doživljanje raznih kolonijskih situacij v bolj ali manj simbolični obliki.

4. Pospeševanje in razvijanje vseh načinov besednega izražanja in sporazumevanja: v položaju razmeroma velike nepovezanosti oziroma izpostavljenosti (kar je po našem mnenju v središču bolezenskega procesa), dobijo govorjenje in posamezne besede poseben pomen. Otrok le redkokdaj uspe z običajnimi besedami sporočiti staršem, da je v stiski ali da si nečesa želi. Starši ali ne sprejmejo sporočila, ali ga nočejo razumeti ali ga celo zavrnejo. Zato otrok govornih načinov izražanja ne razvija, če pa jih, jih večkrat uporabi ali za »varnostni ventil« ali za borbo. Zato smo morali poslušati mnogo kletvic, groženj, mnogo grobih starikavih in spolno obarvanih dovtipov in podobnega. Smatrali smo, da je tudi psovka, kakršna že je, vendarle bolj kulturn način medsebojnega občevanja kot udarci. Sami smo se po drugi strani morali zelo nadzorovati, da nismo svojih lastnih (nadmočnih) govornih sposobnosti uporabljali za pregovarjanje, varanje in prikrivanje lastnega doživljanja.

Površen opazovalec v govorjenju naših otrok ni opazil nič posebnega, razen tega, da je vsak stavek, ki je bil povedan res od srca, spremljala kletvica. Mi pa smo postopoma razvozlašali skriti pomen mnogih besed in stavkov. Kajti če predpostavljamo, da je govor vedno nečemu namenjen, če že ne komunikaciji, pa drugim osebnim in medčloveškim ciljem: izražanju in lajšanju lastnih napetosti; prikrivanju lastnih občutij pred drugimi, pa tudi pred seboj; borbi, obrambi, izzivanju drugih itd. V smeri teh ciljev se je besedno izražanje naših otrok tudi razvijalo, tem smotrom je bilo namenjeno njihovo učenje, v takšni uporabi govora so nas tudi nadvladovali. Med drugimi značilnostmi je bila ta, da so pristna »mehka« čustva izražali le s pomočjo prisodob, ki so zvenele surovo; kadar pa so uporabljali »lepe« besede, je bilo verjetno zlagano – ob tem se sprašujem, kako so razumeli naše izražanje čustev, kako so morali prevajati naše besede v svoj jezik oz., kaj so jim pomenile, če so jih vzeli dobesečno. Pogosto so v pogovorih uporabljali črno-bele sodbe, stopnjevanje zamišljenih stvari do skrajnih in nesprejemljivih zamisli itd. Z vsem tem so nas pogosto izzivali, manipulirali so nas, v vlogo vzgojiteljev

po svoji zamisli, konec je bil pa pogosto »Saj sem že od začetka vedel, da ne mislite resno«; »Vsi ta stari ste pač enaki« ipd. Naše izhodišče je bilo: poskušati razumeti čustven in spoznavni pomen sporočil oz. govora in na obeh ravneh vzpostaviti komunikacijo. To pa je bilo za naše koloniste večkrat prav mučno, nalleteli smo na hudo ambivalentnost. Otroci so večkrat izrazili, da jim je pogovarjanje z vzgojiteljem najbolj mučna stvar v koloniji. Vendar so se odpori manjšali, hkrati z zbliževanjem smo se tudi bolje sporazumevali. Bralec, ki ni bil deležen tega, si sploh ne more predstavljati, koliko je bilo pogovorov na vseh ravneh naše skupnosti in v vseh smereh. Potrdilo svojih predpostavk smo dobili, ko so otroci odigrali vzgojitelje na sestanku, saj smo bili ob njihovem pogovoru prijetno presenečeni.

5. Dosledno izogibanje kaznovanju: bali smo se, da bi uporaba kazni v naši koloniji povzročila verigo akcij in reakcij, udarcev in protiudarcev. To še prav posebno, ker smo pri mnogih udeležencih kolonije opazili že izoblikovano predprestopniško miselnost, v kateri je prav v središču nekakšno topo sprejemanje kazni, ki ravno njih tako ali tako vedno doleti. Zato smo presodili, da bi imeli v enem mesecu trajanja naše kolonije od uporabe kazni znatno več škode kot koristi. Tako smo zavestno, z utemeljeno strokovno presojo ustvarili situacijo, ki je tistim, ki so opazovali kolonijo od zunaj, bila videti nerazumno in paradoksalno, če že ne kar vzgojno škodljivo: imeli smo prepovedi, a nismo predvidevali nikakršnih kazni in to smo otrokom v začetku in kasneje ob raznih priložnostih jasno povedali.

Tudi otroci so ta način slabo prenašali. Najprej nam niso verjeli, potem pa je prišla kriza, ko so eden za drugim preizkušali našo vzdržljivost, večkrat pa so tudi zahtevali kazni in ukaze. Proti koncu kolonije so mnogi gojenci izrazili z besedami svojo negotovost, nelagodnost in večkrat kar tesnobno, ki jo je pri njih vzbudila situacija, kjer jim nismo pretili s kaznimi, in nenavadna »govorna svoboda«. Ob teh izpovedih smo odrasli večkrat šele začutili globino in razsežnost zavor, ki se tem otrokom postavljajo v pogovorih z odraslimi in ki so medtem pogosto dobile že pomen notranjih ovir.

Ob koncu kolonije na zadnji kolonijski skupnosti so nam gojenci sami zastavili vprašanje, zakaj jih nismo kaznovali in

zakaj jim nismo vsaj zagrozili s kaznijo. V pogovoru vseh udeležencev skupnosti o tem vprašanju se je pokazalo, da so o načelu nekaznovanja in neagresivnega vedenja vzgojitelja vsi precej razmišljali. V začetku so se večinoma bali, da se za tem skriva neka »hinavska zvitost«, ali pa, kar je še huje, »diagnostična« zvedavost. Postopoma so začeli doumevati, da jih skušamo voditi; da jim postavljamo tudi omejitve, a kot so rekli sami, »da skušamo vse to doseči zlepa«. Eden od starejših gojencev je pripomnil, da sploh ni res, da ni kazni, »saj se moraš o svojem vedenju potem pogovarjati, to je zlasti neprijetno na sestankih«. Sicer smo pa na koncu vsi skupaj z veseljem ugotovili, da kljub nekaznovanju ni bilo hujših poškodb otrok, da smo obdržali predvideni dnevni red in da tudi ni bilo večje materialne škode.

6. Kolonija naj bo gibčen in odprt sistem odnosov, ki naj omogoča posameznikom svobodno pobudo, kjer so vsi udeleženci pa tudi gostje lahko preverjali odgovornost vsakega člana kolonije, strokovne delovne skupine ali gostov, ki so se v ta sistem neovirano vključevali. V ta namen smo si prizadevali, da so potekala pojasnila v vse smeri – tudi navzgor – prek jezov, ki jih predstavljajo statusne razlike. Tak sistem je omogočal vedno bolj povratna obvestila (feedback), ki smo jih hočeš-nočeš dobivali vsi. To nam je bilo za orientacijo v socialnem prostoru. Čeprav je bilo to včasih neprijetno, smo prav s tem najbolj obogatili svojo izkušnjo.

Posebno vlogo so odigrali tudi mnogi gostje, ki so prihajali k nam za krajši ali daljši čas, nekateri le na obisk in pogovor, drugi so se nam pridružili in so kot prostovoljni sodelavci ostali do konca. Malo je bilo takih, ki so nas begali in motili. Nasprotno – mnogi so nam prinašali nove ideje, svežino in spodbude in nam kot v zrcalu kazali naše lastno stanje.